

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

всі звуки!)

Тема: (диференціація ш-щ, й-ї-є)

///

Щонакши криїти наміши

//

Єн ачаші яничі шащ.

///

Ї ноте сайте нашуриті

//

Ащ нісенаму ош кенащ.

Ромашки рвати ми хотіли
Над річкою в рясній траві.
І раптом равлика зустріли
Із ріжками на голові.

Отже, працюючи над усуненням порушень читання та письма, слід пам'ятати, що ця робота проводиться одночасно, бо процеси читання та письма – нероздільні. В умовах шкільного логопункту ці методики допомагають подолати різні види порушень письма, прискорюють закріплення матеріалу та дозволяють виправити недоліки в короткий термін.

Своєчасне усунення порушень письма та читання допоможе успішному засвоєнню навчального матеріалу.

Література:

1. Визель Т.Г. Основы нейропсихологии. – Москва: АТС: Астрель: Транзит книга, 2005. – 384 с.
2. Лалаева Р. И. Нарушения чтения и пути их коррекции у младших школьников. – С-Петербург: Лениздат: Издательство «Союз», 2002. – 222 с.
3. Логопедия: Учебник для студентов дефектол. фак. пед. вузов/ под ред. Л. С. Волковой, С. Н. Шаховской. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1998. – 680 с.
4. Лысенкова С.Н. Когда легко учиться. М., 1985. – 176 с.
5. Лысенкова С.Н. Методом опережающего обучения. – М.: Просвещение, 1988. – 192 с.: ил.

Осипенко Т. М.*

ФОРМУВАННЯ МОНОЛОГІЧНОГО ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ В МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ІЗ ЗНМ ІІІ РІВНЯ

У статті розглянуті види робіт із формування зв'язного монологічного мовлення в учнів молодших класів із ЗНМ; подана характеристика ІІІ рівня загального недорозвинення мовлення.

Однією з найважливіших компетенцій є комунікативна. Основою ж комунікації є мовлення. Велике місце в практиці спілкування поряд із діалогом має монологічне мовлення, що проявляється в різних усних та письмових виступах. Максим Рильський наголошував: «Мова – втілення думки. Що багатша думка, то багатша мова. Любімо її, вивчаймо її, розвиваймо її!» [5]. Тому розвиток зв'язного мовлення у дітей є дуже актуальним на сьогоднішній день, особливо у дітей із загальним недорозвитком мовлення. Володіння навичками зв'язного мов-

---

* © Осипенко Т. М

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

лення дозволяє дитині вступати у вільне спілкування з однолітками й дорослими, дає можливість отримати необхідну інформацію, а також передати накопиченні знання та враження про навколишній світ.

Психологічна природа зв'язного мовлення, його механізми та процес становлення аналізувалися багатьма науковцями, такими як С.Л.Рубінштейн, Д.Б.Ельконін, М.І.Жинкін, О.О. Леонтьєв, Є.Ф.Тарасов.

Дослідження вчених (Р.Є.Левіна, Н.С.Жукова, Є.Ф.Соботович, Г.В.Чиркіна, В. А. Ястребова, Т.Б. Філічева, Т. В. Туманова, О. М. Мастюкова, А.М. Лалаєва) дозволили виявити системне порушення мовленнєвої діяльності і знайти типові прояви недоліків, що притаманні дітям із ЗНМ.

Під загальним недорозвиненням мовлення (ЗНМ) у дітей із нормальним слухом і збереженим інтелектом розуміють таку форму мовленнєвої аномалії, при якій порушено формування всіх компонентів мовленнєвої системи, які відносяться як до звукової, так і до смислової сторони мовлення. При цьому найсуттєвіші недоліки виявляються під час засвоєння й використання дітьми цієї категорії лексики та граматики рідної мови [6].

У логопедії умовно виділені три рівні ЗНМ, серед яких перші два характеризують більш глибокі ступені порушення мовлення, а на третьому більш високому рівні, у дітей залишаються лише окремі прогалини в розвитку звукової сторони мовлення, словникового запасу й граматичної будови.

Мета даної статті – розглянути засоби формування зв'язного монологічного мовлення саме в учнів початкової школи з III рівнем мовленнєвого розвитку, тому й розглянемо характерні ознаки, притаманні мовленню цих дітей.

На фоні порівняно розгорнутого мовлення в дітей з III рівнем ЗНМ спостерігається неточне знання й неточне використання багатьох побутових слів. В активному словнику переважають іменники й дієслова. Мало слів, які характеризують якість, ознаки предметів і дій. Допускають помилки у використанні простих прийменників і не використовують складні. Спостерігається недостатня сформованість граматичних форм мови – помилки у відмінкових закінченнях, змішування часових та видових форм дієслів, помилки в узгодженні. Діти не користуються словотворенням. В активному спілкуванні переважають прості речення. Відмічається невміння поширювати прості речення та будувати складні. Фраза – елементарна, малопоширена, часто аграматична. У більшості дітей ще зберігаються недоліки звуковимови за будь-яким типом та порушення структури слова, що спричиняє труднощі в оволодінні звуковим аналізом і синтезом слів. Розуміння побутового мовлення на достатньому рівні, але виявляється незнання окремих слів і значень; змішування смислових значень слів, близьких за звучанням; недостатнє оволодіння багатьма граматичними формами. Розвиток зв'язного мовлення не відповідає віку [4].

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

Ученими визначено, що в опануванні мовленням дитина йде від частини до цілого: від слова до зчеплення двох-трьох слів, далі до простої фрази, а пізніше до простих речень. Наслідком стає зв'язне мовлення, що складається з низки розгорнутих речень. *Зв'язним* називають таке мовлення, яке може бути зрозумілим на основі його власного предметного змісту.

Сучасна лінгвістика та лінгводидактика розглядають поняття зв'язного мовлення у двох аспектах – як процес створення зв'язного висловлювання та як продукт мовлення. Зв'язне мовлення визначається як єдине смислове та структурне ціле, що складається з тематично та логічно пов'язаних між собою відрізків і відбиває всі суттєві сторони свого предметного змісту (А.М.Богуш, Л.С.Виготський, М.І.Жинкін, І.О.Зимняя, О.О.Леонтьєв).

Перш за все, розрізняють зовнішнє (експресивне) та внутрішнє (імпресивне) мовлення. Зовнішнє мовлення буває усне й письмове. У свою чергу усне мовлення буває діалогічним і монологічним.

Усне діалогічне мовлення може здійснюватися або у формі відповідей на питання, або у формі розмови, тоді як усне монологічне мовлення може бути у вигляді переказу, розповіді, оповідання.

Монологічне мовлення – це послідовно зв'язне викладення однією особою певної системи знань або подій. Монологічне мовлення формується в онтогенезі пізніше ніж діалогічне, та потребує достатньо високий рівень пізнавальної діяльності того, хто говорить, тому є більш складною формою мовлення порівняно з діалогічним.

Основними якостями монологічного висловлювання, як комунікативно спрямованого мовленнєвого акту, є:

- підпорядкованість думок темі висловлювання;
- змістовність та глибина висвітленої теми;
- логічність і послідовність викладеного матеріалу;
- зв'язаність;
- синтаксична впорядкованість та інтонаційна заверше-

ність.

Будучи відносно розгорнутим, монологічне мовлення за своїм змістом та граматичною формою багато в чому збігається з писемним.

Виходячи з характеристики порушень мовлення в дітей із III рівнем ЗНМ стає зрозуміло, що формування в них монологічного зв'язного мовлення викликає значні труднощі, що полягають у неповній сформованості всіх мовленнєвих компонентів (фонетиці, лексиці, граматиці).

Однак опановувати цей вид мовленнєвої діяльності діти повинні, оскільки без цього їм буде складно засвоювати навчальний матеріал. Тим більше, що Державний стандарт початкової загальної освіти визначає основною змістовою лінією мовленнєву та висуває вимоги до монологічного мовлення

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

учнів. Згідно з них учні повинні: уміти висловлювати коротке повідомлення в межах відповідної сфери спілкування, передавати основний зміст прочитаного, побаченого або почутого, коротко висловлюючи своє ставлення до осіб, подій, явищ; описувати малюнок (серію малюнків), використовуючи в разі необхідності вербальні та невербальні опори.

Логопедична робота з учнями із ЗНМ має такі зміст та направленість корекційного навчання, які передбачають усунення первинного дефекту на рівні усного мовлення та попередження можливих проявів його пізніх наслідків у читанні та письмі [1]. За А.В.Ястребовою, послідовність корекційної роботи проводиться в три етапи:

I етап – усунення недоліків у розвитку звукової сторони мовлення;

II етап – усунення недоліків у розвитку лексичного запасу та граматичної будови мовлення;

III етап – усунення недоліків у формуванні зв'язного мовлення.

Центральне місце в процесі розвитку зв'язного мовлення учнів займає робота над реченням як основною мовленнєвою одиницею. Вводяться нові види роботи: 1) реконструювання деформованих речень; 2) виділення речень із цілковитого тексту; 3) складання, запис і промовляння оповідальних, питальних та окличних речень [6].

Робота над реченням на III етапі корекційного навчання переходить до наступного аспекту корекції мовленнєвого недорозвитку – *формування монологічного мовлення*, яке передбачає поступове збільшення самостійності й проводиться в наступній послідовності:

- переказ з опорою на серію сюжетних малюнків;
- переказ по сюжетному малюнку;
- переказ без опори на малюнок;
- розповідь по серії сюжетних малюнків;
- розповідь за сюжетним малюнком;
- самостійна розповідь [3].

Для формування навичок внутрішнього програмування тексту пропонуються наступні види робіт (за Лалаєвою):

1. Порівняння двох схожих сюжетних малюнків, на одному з яких відсутній ряд предметів (виховує увагу до змісту малюнка, виділення елементів зображення, її аналізу).

2. Робота із сюжетними та предметними малюнками:

а) підібрати до сюжетного малюнка відповідні предметні зображення;

б) знайти зайві предметні малюнки, які не відповідають сюжетному малюнку;

в) на основі аналізу сюжетного малюнка визначити відсутні зображення предметів із серії предметних малюнків;

г) до кожного фрагменту сюжетного малюнка підібрати відповідну пару із предметних малюнків, спираючись на які в

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

подальшому, діти придумують речення.

3. Робота із серією сюжетних малюнків:

- а) установити послідовність малюнків по пам'яті;
- б) відібрати серед інших ті малюнки, які мають відношення до розповіді на відповідну тему;
- в) визначити місце «відсутнього» малюнку серед інших;
- г) розкласти сюжетні малюнки у визначеній послідовності;
- д) знайти зайвий малюнок із серії сюжетних малюнків;
- е) визначити помилку в послідовності малюнків після прочитання розповіді логопедом;
- ж) знайти помилку в прочитаному тексті, порівняв його із серією сюжетних малюнків;
- з) «розплутати» дві події. Дітям пропонуються малюнки двох серій (наприклад, три малюнка серії «*На ковзанці*» і три малюнка серії «*Збір урожаю*»). Завдання – розподілити малюнки за змістовими групами.

4. Робота з текстом:

- а) порівняти текст і сукупність ізольованих речень;
- б) порівняти два тексти: правильний і спотворений, правильний і з пропущеними змістовними реченнями.;
- в) додати одне-два речення до незакінченого тексту (за серією малюнків);
- г) вставити пропущені речення в текст (із використанням малюнків);
- д) придумати маленьку розповідь з опорою на предметні малюнки, слова (наприклад: *діти, ліс; квіти, суниця, гриби; ялинка, білка*);
- е) робота з деформованим текстом.

Для оволодіння мовленнєвими засобами виконують спеціальні завдання:

- а) назвати, якими словами показаний предмет висловлювання (наприклад, у розповіді про ведмедя – словами *ведмідь, він, звір*);
- б) замінити в тексті слово, яке означає головну діючу особу події, іншими словами (синонімами або займенниками);
- в) визначити, які слова в тексті допомагають зв'язувати речення одне з одним;
- г) закінчити речення, яке починається зі слова сполучника (*а, тому, ось, так, потім, нарешт іа ін.*);
- д) додати слова, які об'єднують два суміжні речення тексту. За характером тексти розрізняють: 1) тексти-повідомлення, 2) тексти-описи, 3) тексти-міркування.

У текстах-повідомленнях речення мають ланцюговий зв'язок, тобто, кінець попереднього речення стає початком наступного і т.д., що являється умовою перетворення сукупності речень в єдине ціле, зв'язний текст. Наприклад: «Над вікном дома було гніздо. Із гнізда виглядали пташенята. Раптом одне пташеня випало із гнізда...». У цих текстах є динаміка, розвиток подій, послідовність дій.

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

У текстах-описах речення мають паралельний зв'язок, тобто, кожне речення характеризує один із той самий суб'єкт. Наприклад: «Ведмідь має теплу, волохату шубу. Морда в нього витягнута. Ходить ведмідь важко, але він може швидко бігати...» В цих текстах, навпаки, присутня статичність, розповідається про один із той самий предмет [3].

З учнями, що мають ЗНМ III рівня спочатку працюють над текстами-повідомленнями, а потім над текстами-описами.

Згідно з вимогами Державного стандарту початкової школи до рівня загальноосвітньої підготовки учнів, вони мають: знати основні ознаки тексту, його будову; уміти визначати тему й мету (основну думку) тексту, практично розрізняти типи й стильові особливості текстів; застосовувати здобуті знання про текст у процесі побудови власних висловлювань.

На заняттях із розвитку зв'язного мовлення використовують наступні тематичні блоки: про себе, родина, друзі, одяг, місце проживання, відпочинок і дозвілля, їжа; основні продукти харчування; природа й погода; тварини; свята.

Важливим засобом формування мовлення є художня література, яка збагачує й активізує словник, сприяє вихованню звукової культури мовлення, формує граматичну правильність мовлення, сприяє розвитку образного й зв'язного мовлення. Слід пам'ятати, що сприймання твору в дітей синкретичне, тобто формування образу, усвідомлення змісту відбувається в поєднанні ілюстрації, тексту, місця читання й особистості самого читача (логопеда); тож педагог має добре орієнтуватися в методичному аспекті організації роботи з ознайомлення з художньою літературою [2]. На заняттях потрібно застосовувати групові та підгрупові форми організації дітей зі здійсненням індивідуального підходу (за А.М.Богуш) відповідно до інтересів, можливостей кожної дитини, з активним залученням ігор, вправ, казок, віршів, загадок, прислів'їв та ін.

Отже, основою для становлення зв'язного мовлення учнів із ЗНМ є вільне володіння словником, граматичною будовою мовлення, уміння встановлювати логічні зв'язки між частинами тексту, дотримувати плану розповіді та опису. Монологічне мовлення потребує повного розкриття змісту теми, дотримання необхідної лексичної точності, уміння виділяти головне в темі, порівнювати, співвідносити, аналізувати.

Тому експресивне мовлення дітей із ЗНМ III-го рівня може слугувати засобом спілкування лише за певних умов, які вимагають постійної допомоги у вигляді додаткових питань, підказок, заохочень з боку логопеда, вчителя, батьків. У дитини має бути сформована потреба пізнавати природу, доквілля й себе в цьому світі, шукати відповіді на свої «чому» самостійно й за допомогою дорослого, спілкуватися зі світом – людьми, природою, мистецтвом, літературою.

Упевнені, що робота з розвитку мовлення, навчання мови й виховання мовленнєвої культури буде ефективнішою за умови

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

систематичної цілеспрямованої щоденної індивідуальної роботи дорослих (викладачів і батьків) з дитиною в умовах шкільного закладу й сім'ї.

Література:

1. Аманатова М.М. Справочник школьного логопеда / М. М. Аманатова, Н. Г. Андреева, О. М. Тосуниди. – изд. 2-е. – Ростов н/Д: Феникс, 2010. – 318 с. – (Библиотека логопеда).
2. Кравець Н. П. Розвиток мовлення в учнів молодших класів допоміжної школи на уроках читання та української мови: Навч.-метод. посібник. – К.: А.С.К., 1999. – 127 с.
3. Лалаева Р. И. Логопедическая работа в коррекционных классах: Кн. Для логопеда. – М.: Гуманит. Изд. Центр ВЛАДОС. 1999. – 224 с.
4. Основы логопедии с практикумом по звукопроизношению: Учеб. пособие для студ. сред.пед. Учеб. Заведений / Т. В. Волосовец, Н. В. Горина, Н. И. Зверева и др.; Под ред. Т. В. Волосовец. – М.: Издательский центр «Академия», 2000. – 200 с.
5. Цитати і афоризми: – Режим доступу з: http://tsiaty.blogspot.com/2010/11/blog-post_28.html
6. Ястребова А. В. Коррекция нарушений речи у учащихся общеобразовательной школы: Кн. Для учителя-логопеда. – 2-е изд., доп. – М.: Просвещение, 1984. – 159 с.

Паленкова Е. В.*

ФОРМИРОВАНИЕ ЧИТАТЕЛЬСКОГО ИНТЕРЕСА У ПЯТИКЛАССНИКОВ В ПРОЦЕССЕ ИЗУЧЕНИЯ ПРОИЗВЕДЕНИЙ М. ТВЕНА «ПРИКЛЮЧЕНИЯ ТОМА СОЙЕРА» И Э. ПОРТЕР «ПОЛЛИАННА»

У статті розглядаються деякі методичні прийоми, що допомагають учителю залучати п'ятикласників до активного та вдумливого читання творів, розуміння змісту та думок автора, самостійності мислення.

Перед современным образованием стоит сложная и ответственная задача – воспитание многогранной личности, способной жить в быстро меняющемся мире. Литература – единственный учебный предмет эстетического цикла, систематически изучаемый в школе с первого по одиннадцатый классы. Поэтому влияние литературы в целом, и чтения, в частности, на формирование личности школьника является неоспоримым фактом. Как подчеркивал В.А.Сухомлинский: «Чтение, как источник духовного обогащения, не сводится к умению читать; этим умением оно только начинается. Чтение – это окошко, через которое дети видят и познают мир и самих себя» [4, с.184].

В новом государственном стандарте базового и полного общего среднего образования написано: «Согласно новой структуре литературного образования в 5-9 классах у учащихся должны быть сформулированы основные умения и навыки работы с художественным произведением, начальные представления о творчестве писателей, отдельные жанры, элементы

---

* © Паленкова Е. В.